

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009.
године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година I / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уредници

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
доц. др Никола Рамић
мр Владимир Поломац

Рецензенти

проф. др Радоје Симић
проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Видан Николић
проф. др Јулијана Вучо
проф. др Тијана Ашић
доц. др Никола Рамић
доц. др Јелена Јовановић
доц. др Веран Станојевић
доц. др Анђелка Пејовић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
др Сања Ђуровић

Лектура и коректура

др Сања Ђуровић
мр Владимир Поломац
Милица Милојевић

За издавача

проф. Слободан Штетиг, декан ФИЛУМ-а

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Импрес, Крагујевац

Тираж

300 примерака

Зборник радова са I научног скупа младих филолога
Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година I / књ. 1

Крагујевац, 2009.

О ЗБОРНИКУ

У овоме двотомноме зборнику штампани су реферати прочитани на I научном скупу младих филолога (постдипломаца и докторанада) Србије – *Савремена проучавања језика и књижевности* – одржаном 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Идеја за организовање научног скупа, чији би учесници били млади филолози, потекла је од сарадника Катедре за српски језик Одсека за филологију ФИЛУМ-а, док је Колегијум новопокренутих докторских студија из језика и књижевности ФИЛУМ-а преузео послове припреме и организације скупа, сврставајући га у једну од обавезних научноистраживачких активности студената Докторских студија из језика и књижевности ФИЛУМ-а.

На нашем научном скупу – првом оваквога карактера у Републици Србији! – поднесено је више од стотину реферата у оквиру двеју секција: *Савремена проучавања језика* и *Савремена проучавања књижевности*. Већину референата чинили су млади филолози из научних центара Србије (Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца, итд.), док је мањи број референата дошао из иностраних научних центара (Цириха, Загреба, Скопља, Бањалуке, Источног Сарајева, итд.). Позитивне реакције референата и научне јавности наметнули су нам обавезу да научни скуп младих филолога учинимо традиционалним. Стога се овај зборник може сматрати и најавом наредног, II научног скупа младих филолога Србије који ће бити одржан 6. марта 2010. године на ФИЛУМ-у.

Реферати који су достављени уредништву зборника, а који су потом прошли и стручну рецензију, разврстани су и штампани у две књиге: прва доноси лингвистичке реферате, а друга реферате из области науке о књижевности. Иако се ради о радовима младих аутора, од којих се неки овде први пут представљају научној јавности, уверени смо да је већина радова, ако не и сви, на завидном научном нивоу, те да ће као такви наћи пут до читалаца. Будући да већина радова објављених у зборнику репрезентује актуална научна интересовања младих филолога Србије и ширег региона, зборник у великој мери представља и својеврсну слику актуелног тренутка савремене филологије, као и путева којим ће се она кретати у непосредној будућности.

За подршку одржавању научног скупа, као и за сарадњу у припреми и штампању зборника реферата, поред ФИЛУМ-а, најсрдачније захваљујемо свим учесницима научног скупа, свим ауторима радова који се овде објављују, као и колегама који су се прихватили рецензирања радова.

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Прва књига зборника *Савремена истраживања језика и књижевности* доноси укупно 49 лингвистичких реферата тематски разврстаних у седам поглавља: I. Синтаксичка проучавања; II. Морфолошка и лексиколошка проучавања; III. Анализа дискурса и стилистичка и прагматичка проучавања; IV. Историјскојезичка проучавања; V. Социolingвистичка и нормативистичка проучавања; VI. Општелингвистичка и когнитивносемантичка проучавања; и VII. Примењенолингвистичка проучавања.

Унутар овако тематски конципиране прве књиге зборника, издвајају се две велике групе радова. Прва група, којој припада и највећи број радова, а самим тим и највећи део ове књиге, обухвата радове из лингвистичке србистике, најчешће посвећене актуелним питањима граматике (морфологије и синтаксе) и лексике савременог српског језика, затим питањима анализе дискурса, као и питањима стилистике и прагматике, при чему се у мањем броју радова језичке појаве у српском језику контрастирају са одабраним страним језиком. Историјскојезичка и дијалектолошка проучавања српског језика заступљена су мањим бројем радова. У другој, такође великој групи, налазе се радови посвећени примењенолингвистичким темама, најчешће теоријским и практичним аспектима предавања и учења страних језика у Србији (најчешће италијанског), док је мањи број радова из ове групе посвећен проблемима превођења са страног језика на српски, као и проблемима академског писања.

Већина радова обухваћених овом књигом зборника, ако не и сви, уверени смо, доносе квалитет како у одабиру тема, тако и у начину њихове обраде. Стога смо такође уверени да ће ова књига, иако зборник радова младих филолога, успети да нађе своје место у српској лингвистици, те да ће представљати не само почетак једне лепе лингвистичке традиције, већ и једну значајну књигу савремене српске лингвистике, која ће се и читати и цитирати.

У Крагујевцу, децембра 2009. године

Уредници

Садржај

О ЗБОРНИКУ / 5

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА / 7

I. СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Биљана Вићенђић

Синтаксички аргументи девербативних именица
у руском у поређењу са српским / 15

Милена Ивановић

Средства изражавања фазног почетног значења у српском језику / 35

Илијана Чушуре

Статичка просторна локализација у изразима са пренесеним значењем / 47

Сања Куљанин

О интензификаторским партикулама у дјелима
Милисава Савића и Радослава Братића / 61

Јелена Пејковић

Синтаксичка негација у светлу математичке и логичке негације / 75

Sonja Miletić

Direkcionni adverbijali u modalnim iskazima bez glagolskih dopuna / 85

Тања Русимовић

Адјективне реченице с релативизатором који и
показним детерминатором у антецеденту / 95

Ружица Бајић и Мирјана Гочанин

Сусрет старог и новог у савременом српском језику (О рекцији и
значењу глагола наставити/настављавати/настављати) / 105

Vera Jovanović

Analiza temporalne strukture Kamijevog romana L'étranger: francuski
narativni perfekat (le passé composé) i temporalna progresija / 113

Горана Зечевић-Крнеић

Улога клитике “МЕ, ТЕ, SE...” у формирању типа
глаголске ситуације у шпанском језику / 125

II. МОРФОЛОШКА И ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Бранимир Сћанковић

О одређености као категорији именица у српском језику / 139

Ненад Ивановић

Прилози у служби других врста речи у српском
језику (на материјалу из Речника САНУ) / 149

Данијела Сћанић

Проблем синонимије простих речи у лексикографским
дефиницијама речника савременог српског језика / 167

Милица Милојевић

О придевима са префиксом *не-* у српском језику / 177

Марина Сјасојевић

О воденичкој терминологији ресавског краја / 185

Нашашиа Марковић

Народна медицинска терминологија(творбени аспект) / 193

Драгана Насијановић

О неким аспектима адаптације англицизама из области моде у српском језику / 205

Semihа Rebronja

Anglicizmi u nazivima elektronskih uređaja u srpskom jeziku / 213

Nenad Tomović

Srbizmi u engleskom jeziku / 221

Александра Штевановић

Семантичка анализа придева *sale* у француском језику и његовог српског еквивалента прљав / 231

III. АНАЛИЗА ДИСКУРСА И СТИЛИСТИЧКА И ПРАГМАТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Милица Марјановић

Маркирана значења глагола умирања у српском језику / 237

Јелена Максимовић

Три примера стилистичке и прагматичке анализе новинске вести / 247

Милка Николић

Стилистички аспект поредбених конструкција у историјским романима Добрила Ненадића / 259

Vesna Lazović

Lingvistička analiza tekstova na ambalaži / 271

Славко Сјанојчић

Значење именских лексема и значење дискурса (Оглед анализе конкретног уџбеничког језика) / 285

Оља Јојић

Како се жалити учтиво на енглеском језику / 295

IV. ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Владимир Поломац

Језик у повељи великог челника Радича манастиру Кастамониту из 1430/1431. године / 307

Драгана Новаков

„Беговско или старосрпско писмо” / 327

Биљана Самарџић

О главним особинама повеља Твртка I Котроманића / 339

Ирена Цветковић-Теофиловић

Графијске одлике „Телемака“ (1814) Стефана Живковића / 347

V. СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА И НОРМАТИВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ивана Вучина-Симовић

Језичка идеологија као мерило губитка престижа и замене етничког језика: пример јеврејско-шпанског на Оријенту / 357

Вера Ђевриз-Нишић

Разликовне црте између српског, хрватског и бошњачког стандарднојезичког израза у БиХ / 373

Virna Karlić

Kontrastivna analiza aktualnih pravopisa Matice hrvatske i Matice srpske / 385

VI. ОПШТЕЛИНГВИСТИЧКА И КОГНИТИВНОСЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Snežana Mocović

Afazija i bilingvalnost / 403

Aneta Trivić

Sapir-Vorfova hipoteza: za i protiv / 411

Душан Сјаменковић

Улога когнитивне семантике у изучавању прозне књижевности: концептуално стапање у баснама / 425

VII. ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Biljana Radić-Bojanić

Vokabular u nastavi stranih jezika: budućnost ponikla u prošlosti / 439

Marija Runić

Gramatičko beleženje kategorije određenosti kod govornika srpskog koji uče italijanski / 453

Danijela Đorović i Vojislava Janković

Nastava italijanskog jezika na nematičnim fakultetima: očekivanja i potrebe studenata / 463

Aleksandra Šuvaković

Institucionalizovano učenje stranih jezika i uvođenje italijanskog jezika u osnovnoškolski sistem u Srbiji / 473

Jelena Drljević

Razvoj veštine pisane produkcije u početnoj nastavi italijanskog jezika / 487

Tijana Kukić

Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: morfosintaksički aspekt / 499

Marija Koprivica

Glotodidaktički aspekti jezika struke – nastava jezika elektrotehnike / 507

Katarina Zavišin

Bilingvalna nastava i podučavanje gramatike: studija slučaja / 521

Ana Jovanović

Some Methodological Concerns in the Implementation of an Independent Field Research / 531

Бранка Миленковић

Увод у креативно и критичко размишљање у писменом изражавању / 545

Маја Јовановић

О неким аспектима описног и нумеричког оцењивања у основним школама / 555

Тиана Тошић

Вербални хумор у филму: типологија и превод / 565

Јулијана Вулећ

О преводенју именичко-глаголских колорација на српски језик у роману *Mišljenja jednog klovna* Хајнриха Бела / 573

Аутори / 583

НАРОДНА МЕДИЦИНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА (творбени аспект)

У раду су представљени механизми настанка неких народних медицинских назива. Највећи број народних назива је потврђен за болести које су биле широко распрострањене, а неизлечиве (*туберкулоза, падавица*). Називи су најчешће давани према начину и месту испољавања болести. Називом су се могли изразити веровање у магијску улогу језика (*некома болест*), непроверени ставови (*дивља вајра*), жеља да се умилостиви болест (*добрица*) или одбојност према њој (*ођњуишина*) и сл. По структури, народни термини могу бити једночлани и вишечлани. Најпродуктивнији начин стварања народних медицинских назива је код сложеница где је назив добијен на основу обољења које напада одређени део тела (*нозобоља, гушобоља*), или на основу изгледа оболелог места (*кривоврај*). Продуктивност у творби уочавамо и код изведеница насталих од глагола (*дрмалица, куњалица*), као и од придева (*црвеница, сушица*).

Кључне речи: народни назив, болест, обољење, творбена мотивација, творбени модел

1.0. Терминологија је део лексичког слоја језика који обухвата групу речи нарочито сачињених како би се њима означили појмови из различитих стручних, научних и других области. Термином се експлицитно изражава конкретан појам и детерминише опсег његове употребе. У оквиру терминолошког система српског језика богатством лексике издваја се област народне медицине.

1.1. Народну медицинску терминологију, као део великог корпуса медицинске терминологије, чине народни називи којима се именују појмови из области медицине, као што су болести и средства за њихово лечење. Реч је о називима начињеним према колективним представама или доживљајима одређене болести у свести говорника, тј. у назив је неретко уношено поимање узрочних или последичних односа, асоцијативно повезаних са блиским појмом. Ови називи су настајали на основу човековог колективног поимања конкретне болести.

2.0. Предмет нашег рада биће механизми настанка неких народних медицинских термина¹, будући да у овој лексичкој групи налазимо велики број различитих назива за одређену болест, који су забележени у разним крајевима српског говорног подручја. Ови термини су настајали одређеним творбеним процесима. На основу учесталости основних механизма постанка народних назива, издвојићемо неке најчешће творбе-

1 Овде нећемо анализирати називе за народне лекове, пошто та област заслужује детаљнију анализу.

не моделе. У творбеној анализи наша пажња биће усмерена на творбenu мотивацију, тј. на питање шта је асоцирало обичног човека, лаика, да одређеној болести да баш то име.

2.1. У поређењу са стручном, кодификованом терминологијом која је недвосмислена, једнозначна², народна терминологија познаје варијантне називе (нпр. *стезавица*, *давница*, *задавица*, *жрлобоља*, *врашобоља* за анги-ну), а има и лексичких варијаната са заједничком основом (као *кољавина*, *кољава* и *кољара* за колеру). Једним народним називом може се именовати више болести (*дройљика* — сушица, водена болест; *красша* — богиње, губа; *џрижа* — колика, дизентерија и пролив; *мамка* — пробадање у костима, врста главобоље). Одлика термина је и једночланост, док код народних назива, поред оних који се састоје од једне речи, има велики број двочланих, па и трочланих назива (*бабиња оџица*, *болест с жоре*). Народни називи су настајали механизмом асоцијативних веза, па је зато њихов број велики. Код лексема које смо анализирали, значење болести је углавном обрађено као секундарно (*круша* као често значење има значење болести; *брзица* као треће има значење болести).

3.1. Велики број проучавалаца културе и обичаја разних крајева српског говорног подручја записао је у својим књигама и називе болести и средстава за њихово лечење. Навешћемо неке: Тодор Бушетић „Народна медицина Срба сељака у Левчу“, Сава Милосављевић „Српски народни обичаји из среза хомољског“, Марцел Кушар „Народно благо“. Милан Јовановић Батут, који је био медицински стручњак, у својим књигама „Грађа за медицинску терминологију“ и „Књига о здрављу“ забележио је велики број народних назива. Осим тога, и у медицинске речнике унети су народни медицински називи. Речник Реље Катића садржи терминологију српске средњовековне медицине.³ Структуру и механизме постанка ових термина анализирао је В. Поломац.⁴ Александар Костић је објавио седмојезични „Медицински речник“. Вредан је помена „Енциклопедијски латинско-српски медицински речник“ Миодрага Одавића, који представља „најпоузданији инвентар домаћих и народних речи, назива и термина из опште и народне медицине“ (Фекете Е., предговор у ЕМР). Поред њега, скоро је објављен и двојезични „Медицински речник“ енглеско-српски и српско-енглески аутора Софије Мићић, у коме су многи меди-

2 Идеалан термин морају одликовати следеће карактеристике: транспарентност — да се на основу назива назире значење, интернационалност — да је назив препознатљив у великом броју језика, устаљеност — да је термин општеприхваћен у дајој области, краткоћа — да је углавном једночлан, системност — да је уклопљен у терминолошки систем, недвосмисленост, прецизност и несинонимност (в. Шипка 1998: 128–129).

3 Катић у Уводу свог речника истиче да су Срби у XV веку имали потпуно изграђену националну медицинску терминологију (1987: 10).

4 Аутор у својој анализи запажа да је средњовековна медицинска терминологија била богата описним називима, и то објашњава чињеницом да је настајала превођењем грчких и латинских медицинских списа. Због тешкоћа да се пронађе одговарајући термин, стварани су описни реченични и синтагматски називи (в. Поломац 2008: 465–475).

цински називи оквалификовани као народни. Наведена литература послужила нам је као контролни корпус за анализу.

3.2. Главни корпус био нам је Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (РСАНУ), јер је овај тезаурусни речник најбогатији народном лексиком, па смо из њега могли најбоље сагледати начине творбе медицинских назива. У овом речнику, уз народне медицинске термине стоје квалификатори *мед.* (медицински) и *нар.*⁵ (народно, народски), па нам је то био критеријум за одабир лексике за анализу. Из тако богате грађе, за потребе овог рада, преузели смо део, јер би анализа целокупне грађе захтевала много више времена, а уз то сматрамо да је на основу овог корпуса могуће утврдити најчешће начине творбе народних медицинских назива.

4. Најпре ћемо навести одабране примере класификоване у одређене тематске групе. Првенствено смо бирали лексику која је именovala познатије болести, као и лексику која има богату синонимику. Највећи број народних назива постоји за болести које су биле широко распрострањене, а тешко излечиве или неизлечиве, као што су *епилејсија*, *шуберкулоза*, *богиње*, *џрозница* и сл. Лексику смо условно класификовали по групама — за једну болест или за више сродних болести:⁶

1. називи за епилепсију: *џора*, *џоробоља*, *зџранило*, *манџавица* (Дувно), *џрекојас*, *џрзавица*, *џорица*, *џоройаџ*, *џрамак* (Банија), *зџоройав* (БиХ), *заврџица* (Пољица), *манџавица* (Дувно), *манџалук* (Пољица), *мимоходац*, *џрекојас*, *џаџајућа болесџ*, *џаџаћа болесџ*, *велики бешџџ*, *мрска болесџ*, *мрзна болесџ*, *џрџа болесџ* (ЦГ)⁷, *болесџ с џоре*, *џорска болесџ*, *некома болесџ*, *некама болесџ*, *болесџ свешџџ Валенџина* (Пољица), *џоройаџна болесџ*, *велика болесџ*, *неваљашина болесџ*, *она болесџ*, *рђава болесџ*;

2. називи за туберкулозу: *џруди*, *џрудобоља*, *џрудвица*, *џройљика*, *зверинац*, *неумиџница*, *суиџица*, *сува болесџ*, *џуџуља* (Призрен);

3. називи за кугу, колеру: *кољава* (Далмација), *кољара* (Херц. и ЦГ), *краџешљ*;

4. називи за велики кашаљ: *маџарац* (Шумадија, Ужице), са варијантама *маџаревац* (Левач), *маџареџица*, *маџареџница*, *маџареџњак*, *маџариџица*, *маџарица* (источна Србија), *задухљиви кашаљ*, *зли кашаљ* (Морача), *маџареџи кашаљ*, *џасџи кашаљ*, *рикавац*;

5. називи за разне врсте богиња: *кожварке* (Лесковац), *кожуваре*, *кожуварке*, *кожухарке*, *коза*, *козице*, *козјаче*, *козомак* (Босна и Далмација), *кравље богиње*, *добринке*, *добрац*, *добриња*, *добрача*, *добрица* (Хомоље);

5 Квалификатором **нар.** при дефинисању лексема лексикографи сигнализирају да је употребљена реч народне или народске вредности. Оно што је **народско** својствено је обичним људима из народа, карактеристично за широке народне слојеве, док се **народно** односи на народ — припада народу и потиче из народа. Дакле, квалификатором **нар.** се указује на порекло, статус и домен употребе конкретне лексеме.

6 Код неких назива смо наводили подручје на ком се реч јавља. У случајевима где је термин потврђен у разним крајевима српског говорног подручја нисмо наводили извор.

7 Црна Гора.

6. називи разне врсте грознице, грип: *врућ* (БиХ), *врућица*, *рђушићина*, *зависница*, *љућица*, *огњица*, *трескавица*, *куњавица* (Пољица), *куњалица*;

7. називи за разне стомачне болести: *вија* (Левач, Крагујевац), *вијавица*, *лажичица*, *џрижа*, *џриз*, *џризица* (Шумадија), *крућа*, *дравица*, *џрица*, *наџезавица*, *брза*, *брзица*, *црљеница*;

8. називи за болести коже и косе: *косиасица*, *мршвица*, *косоједа*, *зверинац*, *кожобоља*, *љушћавица*, *перушица*, *пошрагуша*, *огнојак* (Босна), *црљеница*, *огњичак* (ЦГ), *вукоједина*, *једрица*;

9. називи за обољења костију: *кршобоља*, *костобоља*, *мукавица* (источна Србија), *мамка* (Ниш), *костојед*, *костоједина*, *костоједица*;

10. називи за израштај, тумор: *новораст*, *новораслица*, *злоџука*, *везивник*;

11. називи за разне врсте отока, приштева, чирева: *брука*, *џрудвица* (БиХ), *добрић*, *добрич*, *нејоминик*, *црнац*;

12. називи за очне болести: *мешалка*, *мешалџе*, *намешалка*, *окобоља*;

13. називи за гнојно запаљење прстију руке: *нокшобоља*, *жлић*, *нокшojeђа* (источна Србија), *кокошињак*, *кокошњак*, *кукац*;

14. називи за нервно обољење праћено трзајима тела: *видовица*, *млаштарача*, *шосунчица*, *дрмалица*;

15. називи за маларију: *блаћина* *џрозница*, *пресшуйна* *џрозница*, *мочварна* *џрозница*, *нашшуйна* *џрозница*;

16. називи за болести језика: *језикобоља*, *јашшерица*, *крућица*, *лаџавица* (Зеница);

17. називи за ангину и гушење: *задушица*, *задушница*, *давница*, *шезавица*, *задавица*, *џрлобоља*, *врашобоља*, *мршвуљица*;

18. називи за горушицу: *дравица*, *дравица*, *љушћичина* (Левач и Темнић), *љућавина*;

19. називи за скрофулозу и болести врата: *живица*, *кршељак*, *кршењак* (Банат), *кршињак*, *кривовраш*, *кривоврашост*, *кривоглав*;

20. називи за анемију: *белица*, *бледобоља* (БиХ), *бледица*, *бела болест*, *мршвица*;

21. називи за разне врсте болести: *брзак* (антракс), *врелица* и *омарица* (болест коју изазива оморина), *ноћничавост* (мокрење у сну), *џризштина* (рана од уједа), *мамка* (главобоља), *нејробух* (непроходност цевастих органа), *нецевеи* (изостајање циклуса код жена), *шомешинуће* и *шоврџло* (побачај), *црвеница* (црвени ветар), *болешштина* и *огњушштина* (тифус), *болина* (сифилис), *мозџача* (болест мозга), *белоћа* (погоршање ране); *добрињица*, *нашшуй*, *нашшуйница*, *нејоменик*, *нејоминик* (уопштени називи за болести).

5.0. Анализираћемо творбену мотивацију неких, по нашем мишљењу, репрезентативних народних термина. Обични говорници језика посматрајући свет око себе уочавају сличности између разних бића, предмета и појава, па тако представљене асоцијације вербализују преношењем од-

говарајућих номинација са једне на другу. Ово се потврђује и код начина творбе народних медицинских назива.

5.1.1. Епилепсија (падавица) је, према РСАНУ, „нервна болест коју карактеришу напади губљења свести и грчења“. За *епилепсију* у народном говору постоји преко тридесет назива — једночланих и вишечланих. Народ је различитим именима, на разне начине, изражавао своју одбојност, па и страх од ове болести. У основи неких назива за болест падавицу могао би бити компаратив придева *зао* — *џори*, у значењу који наноси бол, непријатност, опасан, тежак (*џоробоља*, *џороиад*, *зџоройав*, *болесџи с џоре*, *џорска болесџи*). *Манишавица* и *манишалук* имају у основи глагол *манишати се* „губити свест, имати вртоглавицу“, *тирзавица* глагол трзати, а *завршица* глагол завртети. Називима *џрдна*, *мрска*, *неваљашна болесџи* изражава се негативан став, одбојност и тешко прихватање болести, као и негативне емоције које прате овакве опасне и тешке болести.

У неким опшним називима којима се именује падавица, као што су *некама*, *некома* и *она болесџи*, има елемената празноверја. Заменице су овде употребљене уместо оних речи које се не жели споменути, које се избегавају. Тиме обичан човек жели да отера болест од себе, са жељом да га не задеси, као што је задесила „неког тамо“. Оваквим називима се изражава веровање у магијску улогу језика и речи, имена чијим би се поменом могла призвати опака болест.⁸ У основи овакве употребе језика и имена је веровања да се са изазивачима свих болести, тј. злим духовима може борити једино молитвом, гатањем, записима, магијским формулама, амајлијама и сл., који више служе за превентивне него куративне сврхе, јер је увек било боље и лакше отерати злог духа док се још не појави него излечити већ оболелог човека (Видети и т. 6).

5.1.2. Неки од народних назива за туберкулозу плућа су *џруди*, *џрудобоља*, *дройљика*, *џуџуља*. Назив *џрудобоља* творбено је мотивисан именицом *џруди*, јер је то болест плућа, чији је један од назива груди. За туберкулозу има и описни назив *велики беџеџ* састављен комбинацијом домаћег придева и стране именице (хунгаризам *беџеџ* означава болест).⁹

5.1.3. *Козице*, *коза*, *козјача* су неки од назива за богиње. Поред именица, ту су и глаголи *окозичавиџи*/*окозичиџи*, а дефинисани су као „добити козице, постати козичав, богињав“. За порекло именице *козице* Скок износи претпоставку да је преведеница од немачког *Kinderpocken* (Скок 2, 173 s.v. коза). Лексема *козице*, има исто значење као и немачко *Pocken*. У народној етимологији *Pocken* је доведено у везу са *Wock*, па одатле преведеница *козе*, *козице*. Пошто се немачко *p* не рефлектује са *b* у нашим позајмљеницама из немачког, може се претпоставити да се умешала реч *боџ*

8 Исти принцип важи и за неке животиње (змију, вука) или Сотону, нпр. *нејоменик*, *нејоменница*.

9 Комбинација домаће и стране речи чини и народни назив за тифус — *велика вибра* (*вibra* је фонетски адаптиран талијанизам фебра (*febbre*) у значењу грозница, висока температура). У Речнику Р. Катића за грозницу је потврђен србизирани латински назив *фебриши* (од *febris*).

(Скок 1, 182 s.v. богиње). Поред ових назива, *козице* зову још и еуфемистички *добрике*.

5.1.4. *Кољава* и *кољара* су гласовно измењени облици лексеме *коле-ра*, а као синоним може им се додати и *краишељ* „болест која има кратак, акутан ток, као што су куга и колера“. Лексеме *кољава* и *кољара* могу се довести у везу са речју *клаиши*, која је у РСАНУ дефинисана као „убијати, усмрћивати ножем или каквим другим оштрим предметом (обично презревањем грла); убијати, уништавати уопште“, пошто је колера смртоносна.

5.5. *Брза*, *брзак*, *брзица* су називи за болест која има брз, акутан ток и брзо се развија (као што су антракс, дизентерија).

5.1.6. *Вијавица* је назив за грчеве у стомаку, а назив је отуд што се „човек од ње ’вије’ (превија, мучи)“ (РСАНУ).

5.1.7. За болест која се манифестује кривљењем врата и главе забележени су називи *кривошија*, *кривоврашћост* и *кривоглав*. Сви називи су добијени према начину испољавања болести, а то је кривљење врата. За обољење вратних жила, скрофулозу, имамо три фонетски незнатно измењена назива: *кршељак*, *кршењак* и *кршињак*. Ови су називи, претпостављамо, мотивисани придевом *крш* са значењем „нееластичан, ломљив“.

5.1.8. *Омарица* је „топлотни, сунчани удар, сунчаница“. Именица *омарица* је мотивисана именицом *омара* „спарина, велика врућина“, што је пренето на болест која је изазвана оморином, спарним временом.

5.1.9. *Крејпа* је „болест која се манифестује отоком јетре“. За болест антракс (прострел) у РСАНУ имају три синонима са истом основом — *крејпа*, *крејавица*, *крејпаћ*, а за далак (подрост) два — *крејпа* и *крејшица*. Свима је мотивационо гнездо глагол *крејпа(ва)ши*, са значењем „угинути, црћи, липсати“. Ови називи болести су у колективној представи повезани са чињеницом да се од њих може умрети.

5.1.10. *Кукурекавац/кукурикавац* је народни назив за велики кашаљ, хрипавац. Именица је мотивисана глаголом *кукурикаши*, коме је једно од значења, забележено у РСАНУ, „јако, храпаво кашљати, хрипати“. Ови ономотопејски називи су настали асоцијацијом на звук који производи оболела особа и овим се називима одражава акустични ефекат. За велики кашаљ постоји и назив *маџарац* (са варијантама *маџаревац*, *маџарећица*, *маџарећица*, *маџарећњак*, *маџарињица*, *маџарица*), као и синтагма *маџарећи кашаљ*. И ови називи су настали на основу акустичког утиска — оболела особа кад кашље производи сличне звукове као кад се оглашава маџарац:

(1) Напао га јак кашаљ, као да је маџарећњак однекуд набавио, риче, шмрче (Радић Д., РСАНУ, под маџарећњак).

5.1.11. *Повргнуће* и *повргло* су називи за побачај — насилан или ненасилан. У основи назива *повргнуће* и *повргло* је глагол повргнути са зна-

чењем „одбацити, напустити“, пошто се овим поступком одваја нерођено дете од мајке.¹⁰

5.1.12. *Лађавица*, *круџа* и *круџица* су називи за „херпесни пликчић на језику“. Кад се појави *лађавица*, у народу се каже да је неко рекао лаж за човека коме се она појавила на језику. Овај назив болести заснован је на празноверју.

5.1.13. Клороза је врста анемије код женске деце у доба пубертета. У народним говорима има неколико назива *белица*, *бледобоља*, *бледица*, *бела болест*, *мршвица*. Ови називи су творбено мотивисани (бледом, белом) бојом лица код оболелих особа (*белица*, *бледобоља*, *бледица*, *бела болест*), или изгледом особе која има ову болест — она је слаба, изнемогла (*мршвица*).

5.2. Међу народним медицинским називима има и описних термина:
– *кречење жила* је народни назив за закречавање зидова артерија, артериосклерозу. Народни назив одговара латинском медицинском називу;

– *дивља ватра* је врста кожне болести која се, по народном веровању, добија од ватре луталице. То је обољење која се јавља ненадано на разним просторима, од њега може оболети било ко и не може се обуздати, дивље је. У мотивацији за овај назив има елемената празноверја, пошто се заснива на непровереном мишљењу;

– са придевом *зао* су изрази *зли грч* (тетанус), *зле гуше*¹¹ (обољење вратних жлезда) и *зли кашаљ*. Придевом *зао* у изразима наглашава се негативан однос говорника према именованом појму. Негативан однос према болести видљив је и у примерима *погана мицина*, *тешки огањ* и сл.;

– имамо неколико описних назива чији је управни члан лексема *грозница*, а означава неке типове: *грозница ледница*, а име је добијено на основу средства за лечење:

(2) Ко има таку грозницу, таре ледом ручне и ножне жиле“ (Оток, Ловретић Ј., РСАНУ).

Са управним чланом синтагме *грозница* има још народних назива: *међудневичка грозница* (јавља се на махове), *невидна грозница* је лакша врста грознице, коју зову и потајница, пошто се јавља изненада, кришом, без видљивих симптома; *грозница независница* означава грозницу која траје више од годину дана;

– *блајна грозница*, *барска грозница*, *мочварна грозница* и *нашћујна грозница* су називи за *маларију*, пошто се најчешће јавља у влажним, мочварним крајевима;

– *чир кокошар* је врста чира који се појављује по телу, а зову га тако зато што га лече кокошијим изметом. Ово је један од ређих приме-

10 Интересантно је да покрајински глагол *повргнути* се значи „родити се“ — Ја сам се повргнуо у Горњијем Поборима (Љубиша, РСАНУ).

11 Назив *гуша* јавља се и у средњовековној медицини, у значењу оток, тумор.

ра где је болест добила име на основу средства које се користи за исцељење;

- *коњева нога* означава урођену деформацију мишића и костију стопала која својим изгледом подсећа на коњско копито. Тај назив је настао на основу слободне асоцијације, јер оболели део тела изгледом подсећа на неки појам. Исти тип мотивације је и код израза *пачије ноге*.

Ово су само неки од вишечланих назива. И ови називи, као и једночлани, настајали су на основу говорникове перцепције дате болести. Углавном је употребљаван придев негативне конотације — *зао*, *шежак*, *поган*, *диваљ*, *леден* и сл. Мотивациона база може бити и место на коме се болест испољава — *црбушина пошалина* (трбух), *очни жар* (око), *водена глава* (глава) и сл.

6.0. Посебно треба споменути називе којима говорник изражава лични став према некој болести. Еуфемистички називи *добрач*, *добрача*, *добринке*, *добрињица*, *добрић*, *добрица*, *добрич* настали су из потребе човека да умилостиви болест, да не задеси човека, да не пође нагоре, па отуда и те именице субјективне оцене. У називима *она болесѝ*, *некома болесѝ* има елемената празноверја — њима је неук човек терао болест од себе¹². Исти је случај и са називом *нејоменик* (*нејоминик*). То је „назив за разне (обично теже) болести код људи и стоке“ (РСАНУ). Оваквим називима се уносе прагматичке и конотативне компоненте у значење термина.¹³ Чајкановић наводи да еуфемистичких назива за неке речи које човек не жели назвати правим именом има доста и код нас и код других народа (Немаца, Швеђана). Објашњење је просто. Рђавог демона, зло уопште, не треба звати по имену, јер може доћи¹⁴. Да би се избегло рђаво знамење, називају се зле ствари другим именима, и то обично лепим именима, еуфемистички, не би ли се тако зло ублажило (в. Чајкановић 1973: 57–67). Поред деминутивних, има и пејоративних назива (*рђушишина*, *ођњушишина*, *болешѝина*), којима се изражава негативан однос према болести. Код ових назива пејорација се испољава употребом аугментативно-пејоративног суфикса *-ушишина*. *Болина* је назив за сифилис, а аугментативним суфиксом *-ина* истиче се негативан став говорника према болести. Основно значење лексеме *брука* у РСАНУ је „нешто што изазива стид, што заслужује ругање или покуду, што се сматра недоличним; срамота; ругање, подсмевање; стид“. Треће значење ове лексеме је „оток; пришт, красота“, дакле, именовање болести као нечег рђавог и срамотног. Негативна осећања, одбојност и страх од болести изражавана су и кроз описне називе (*мрска болесѝ*, *неваљашна болесѝ*, *зли грч*, *погана мицина*).

12 Исти поступак се примењује и за именовање особе која има неку болест или коју је задесила нека несрећа — тамо он, тамо онај, онамо онај и сл.

13 У РСАНУ потврђен је и еуфемистички назив *кума* за кугу, но пошто нема квалifikаторе нар. и мед., није узет за предмет наше анализе.

14 У Вуковим пословицама је забележена и ова: Не зови зло, јер само може доћи (НПосл, 221).

7.0. Према структури народни медицински термини могу бити једночлани и вишечлани. Једночлани се састоје од једне речи (изведенице или сложенице), а вишечлани из најмање два дела.

7.1. Међу медицинским називима преовлађују једночлани називи — *врућица, рђушићина, љушица, огњица, шрескавица, куњавица, зрисица, брзица, црљеница, косијасица, зверинац, пошрагуша, црљеница, магаревац, рикавац, новораси, зрудвица, добрић, нејоминик, костобоља, костојед, костоједина, костоједица, намешалка, окобоља, ноктобоља, ноктојећа, кокошињак, видовица, језикобоља, лагавица, задушица, давница, љушичина, живица, кршељак, кривоврашост, добрињица, настујница, нејоменик, нецвети, поменнуће, огнушићина, мозгача, ноџобоља* итд. Једночланост народних назива одговара једној од одлика научних термина — да буду кратки, а тиме и јаснији.

7.2. Вишечлани називи се најчешће састоје од две речи: *барска зрозница, мочварна зрозница, међудневичка зрозница, невидна зрозница, зрозница независница, зли грч, зле зүйе, зли кашаљ, погана мицина, дивља вайфра, шешки огањ, коњева нога, пачије ноге, бела болести, мрска болести, неваљашна болести, зорска болести, некама болести, некома болести, зрда болести, падајућа болести, болести светио Валентићина, зориадна болести, она болести, рђава болести* итд. Забележили смо два трочлана термина: *болести с зоре* и *болести светио Валентићина*. Из наведених примера види се да су најчешћи чланови синтагме лексеме *болести* и *зрозница*. Болест је могла добити име према начину испољавања (*падајућа* болест, *пачије* ноге), према боји оболелог места (*бела* болест), према подручју које је извор инфекције (*мочварна* зрозница, *барска* зрозница), а највише назива је добијено према личном односу говорника према болести (*мрска* болест, *зли грч, неваљашна* болест, *рђава* болест и сл.). Овакво стање је и разумљиво с обзиром на то да је тако неук човек најлакше могао именовати обољење — правио је имена описно, према начину на који се болест испољавала, манифестовала, и како ју је он доживљавао. У наведеним називима терминолошку синтагму чине именица и придев. Редак је случај да је назив настао комбинацијом две именице. Потврђено је неколико таквих назива — *кречење жила, чир кокошар, зрозница независница, зрозница леденица*.

8.0. На основу изложене грађе може се видети да постоје одређени творбени модели за настанак народних медицинских назива, тј. да су неке речи продуктивне у именовању одређене болести: *окобоља, костобоља, језикобоља, кожобоља, ноџобоља, ноктобоља, кршобоља, увобоља, кривовраш, кривошија, костојед, крвозриз, зушобоља, зубобоља, ноктојећа, врашобоља, костоједина, костоједица, шрескавица, маншавица, куњавица, натезавица, лагавица, вијавица, сушица, црвеница, брзица, врућица, добрица, љушица, живица, једрица, кржавица, дрмалица, задушица, задушница, давница, дравница, белица, бледица, мршвица, добрињица, настујница, врелица, кржавица* и сл.

8.1. Продуктивна реч је она која својим обликом може послужити као модел за творбу нових речи исте категорије. Народни називи

за болести су могли настати по истом творбеном моделу тако што је назив мотивисан обољењем које напада одређени део тела (део тела + боља), или изгледом оболелог дела тела. Тај творбени модел је најзаступљенији код термина сложеница¹⁵ — *окобоља, костџобоља, кожобоља, ноџобоља, крстџобоља, увобоља, кривоврати, кривошија, костџојед, крвоџриз, џушобоља*.¹⁶ Ови називи су настали комбинацијом именице са придевом, од носно глаголом, и семантички су веома прозирни.

8.2. Други продуктивни творбени модел је извођење додавањем одређених суфикса. Суфиксација је најобичнији начин стварања нових номинативних јединица¹⁷ у српском језику, па већ и по томе треба очекивати да ће овај тип творбе бити заступљен и код стварања кратке верзије термина (Ђорић 1996: 54). То се потврђује и код начина творбе народних медицинских термина: *сушица* од *сува болестџ, суви кашаљ; вијавица* од *болестџ од које се вије; куњавица* од *болестџ од које се куња* и сл. Анализирана грађа показује да је веома продуктиван тип творбе изведеница од глагола, додавањем суфикса *-авица*¹⁸: *шрескавица, манџавица, куњавица, најџезавица, лаџавица, злоџадавица, вијавица* и сл. Исти принцип важи и за називе болести изведене од придевске основе додавањем суфикса *-ица*: *сушица, црвеница, брзица, врућица, добрица, мртџивица, љутиџица, врелица, живица, једрица, кврџавица*.

9.0. Велика већина народних термина за болест добијена је извођењем именица од глагола: *оџаљевина* (од (о)палити), *крвљање* (од крвљати), *кривица* (од кривити (се)), *кречење* (од закречавати), *кукурекавац, кукурикавац* (од кукурикати), *дрмалица* (од дрмати), *шрескавица* (од трескати), *џриз* (од гристи), *кољава, кољара, кољавина* (од клати), *дрмалица* (од дрмати), *куњавица* (од куњати), *мамка* (од мамити), *манџавица* (од мантати (се)), *најџезавица* (од натезати) и сл.

Од придевске основе су називи *брза, брзак, брзица* (од брз) *добрач, добрача, добринке, добрињица, добрић, добрица, добрич* (од добар), *сушица* (од сух).

Извођењем глагола од придева добијен је глагол *окозичавиџи* „постати козичав“, а глагол *окозичиџи* као мотивну реч има именицу *козице*.

Неки од назива изведени од именичке основе су *џрудвица, кожуваре, мозџача, оџњица, круџица* и сл.

15 М. Стевановић (1964: 399) констатује да су сложенице обично некадашње синтагме, а ређе и некадашње целе реченице, што се код народних назива за болести и потврђује.

16 Овај творбени тип је познат још у средњевековној медицини, па га има у речнику Р. Катића (*главоболџ*, али поред овог јављају се и описни називи *болџные главоџ, болџсий вџ главоџ и коеџ боли глава*); за вртоглавицу имају називи *врџиоглави* и *врџиоглавџтво*.

17 Под номинативним јединицама подразумева се производ добијен разним творбеним начинима (суфиксацијом, слагањем, префиксацијом, срastaњем и конверзијом) (в. Ђорић 2008: 8).

18 Клајн наводи да овај суфикс нема одређено значење, али имају две групе изведеница са овим суфиксом насталих од глаголских основа, а једну од тих група чине називи болесних стања или симптома (2003: 120).

10.0. Народни медицински називи су настајали различитим творбеним поступцима:

– извођењем: *манџавица, крешош, добрић, врућица, рђушићина, зависница, љушица, огњица, шрескавица, куњавица, деравица, жрица, наџезавица, брзица, црљеница, љушићавица, перушица, једрица, мађаревац, мађарећица, рикавац, жрудвица, добрић, црнац, кокошињак, млашарача, дрмалица, крујица, лагавица, задушица, давница, мршвућица, деравина, љушићина, живица;*

– композицијом: *кривовраш, кривошија, окобоља, косшобоља, нокшобоља, језикобоља, кожобоља, зубобоља, нокшојећа, кршобоља, зглобобоља, ноџобоља, врашобоља, срџобоља, кукобоља, жоробоља;*

– комбинованом творбом: *кривоврашосш, косшоједина, косошасица, крвожриц, косојед, нездравило, кривоглав, намешалка, нейоменик, новорасш, косшоједица, нашоједина.*

Забележили смо и један назив настао префиксацијом — *нецветш*.

11.1. На крају, можемо закључити да је највише назива добијала болест која је била широко распрострањена, а тешко се и дуго лечила (*падавица, шуберкулоза, жрозница*). Такође смо видели да је велика већина народних медицинских термина транспарентна, пошто се из лексема којом се именује болест схвата на шта се болест односи (*косоједа, косшобоља, окобоља, косошасица, деравица, перушица, врућица* и сл.). Обичан човек је давао назив према асоцијацијама на конкретну болест. Веровање у магијску улогу језика изражавало се одређеним називима јер се сматрало да ће се поменом имена призвати опака болест (*некома болесш, она болесш*). Заменице су овде коришћене уместо оних речи које човек не жели споменути. Потврђени су и називи којима човек жели да умилистави болест (*добрица, добрић*), или да означи одбојност, мржњу (*рђушићина, болина*). Такође, у народним називима има и оних који су настали на основу непроверених ставова (*лагавица, дивља вашра*).

11.2. По структури, народни термини могу бити једночлани и вишечлани (двочлани, трочлани). Кад је реч о творби, запажамо да је најпродуктивнији начин стварања народних медицинских назива код сложенца где је назив добијен на основу обољења које напада одређени део тела — ту је читав низ *боља* (*окобоља, косшобоља, увобоља*), или на основу изгледа оболелог места (*кривошија*). Продуктивност у творби уочавамо и код изведеница насталих од глагола (*шрескавица, куњавица*), као и од придева (*сушица, брзица*).

11.3. Приметно је да се неки народни називи подударају са средњовековним називима (*главобоља, жуша, велика болесш, велика немоћ, огњица, мешалка, лишај зли, козјаче, боља*), па се може констатовати да народна медицинска терминологија унеколико представља наставак средњовековне медицинске терминологије.

11.4. У медицини за болести са народним именима постоје одговарајући латински називи, али то не значи да се понекад и званично неће употребити неки од народних назива. Термини су по правилу лишени

емоционалности, а код народних медицинских термина уноси се лични став говорника. Тиме се народни медицински називи удаљавају од прaviх термина.

Извори и литература

ЕМР: Miodrag Odavić, *Enciklopedijski latinsko-srpski medicinski rečnik*, Prosveta, Beograd, 2002.

Катић 1987: Реља Катић, *Термиолошки речник српске средњовековне медицине*, Посебна издања САНУ, Београд, 1987.

Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Други гео, Суф-иксација и конверзија, Београд.

НПосл: Вук Ст. Караџић, *Српске народне пословице и групе различне као оне у обичај узете ријечи и загонетке*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1933.

Поломац 2008 Владимир Поломац, „Структура и постанак назива болести у српској средњовековној медицинској терминологији“ у: *Српски језик у (кон)тексту*, зборник радова, ФИЛУМ, Крагујевац.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд, 1959–.

Скок 1–4: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971–1974.

Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, Научна књига.

Ђорић 1996: Божо Ђорић, „Кратка верзија термина“ у: *Стандардизација терминологије*, Српска академија наука и уметности, Београд.

Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.

Чајкановић 1973: Веселин Чајкановић, *Мити и религија код Срба*, Српска књижевна задруга, Београд.

Шипка 1998: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Matica srpska, Novi Sad.

FOLK MEDICAL TERMINOLOGY

Summary

In this paper author discusses creating processes of some folk's medical terms and represents the most common derivational models. Special attention is given to derivational motivation, i.e., what made a common people to give certain name to certain disease. Among these given names we have rich synonymy. Most names were given to wide-spread diseases that demanded a long time to be cured. The most productive model of creating folk's medical terms is compounding of words, where the first element is the name of the organ attacked by particular disease, and the second element is special formant meaning disease. One of the other also very productive models is creating derivatives from verbs and adjectives by adding suffix *-avica*, *-ica*.

Nataša Marković